

La Guerra Gran al Pirineu
El Llibre de Notes de la Seu d'Urgell (1791-1856)

anem

textos i documents

LA GUERRA GRAN AL PIRINEU

EL LLIBRE DE NOTES DE LA SEU D'URGELL
(1791-1856)

Estudi històric de

Josep Albert Planes Ball

Edició del document de

Lluís Obiols Perearnau

anem
EDITORS

anem textos i documents 5

La present edició ha comptat amb el suport de:

Diputació de Girona

Ajuntament de
la Seu d'Urgell

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

XAC Xarxa
d'Arxius
Comarcals
ArxIU Comarcal de l'Alt Urgell

La Guerra Gran al Pirineu
El Llibre de Notes de la Seu d'Urgell (1791-1856)

© de l'estudi històric: Josep Albert Planes Ball

© de l'edició del document: Lluís Obiols Perearnau

© de la presentació: Julio Quílez Mata

© De la present edició:

Anem Editors, Montellà – Encamp, novembre de 2022

Edició, disseny i maquetació a cura de: Oliver Vergés Pons

www.anemeditors.com · contacte@anemeditors.com · [@anemeditors](https://twitter.com/anemeditors)

Aquesta edició ha merescut el suport de la Diputació de Girona.

DL L 750-2022

ISBN 978-84-18865-18-3 (Anem Editors, SL)

ISBN 978-99920-65-62-4 (Anem Editors, SL)

Imprès a GoPrinters (La Seu d'Urgell)

Tots els drets reservats. Sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, queden prohibides les reproduccions totals o parcials d'aquesta obra a través de qualsevol procediment. Dirigiu-vos al CEDRO <www.cedro.org> si necessiteu fotocopiar, escanejar, fer còpies digitals o qualsevol ús similar per algun fragment d'aquesta obra.

Presentació

Els llibres de notes són una de les fonts documentals més rellevants per estudiar les societats del passat tant des d'una perspectiva mental o ideològica com cultural. Més enllà de les seves funcions justificatives de drets i privilegis, la història individual i col·lectiva emergeix d'entre les seves pàgines a través de les anècdotes i dels fets extraordinaris: són autèntiques finestres del temps obertes conscientment des del passat per part dels seus contemporanis.

El text que es publica en aquest volum és el resultat d'una encertada selecció d'una part del contingut del *Llibre de Notes* de la Seu d'Urgell (1726-1856). Una tria que va des de l'any 1791, poc abans de l'inici de la Guerra Gran, fins a la darrera entrada, el 1856. Un període de seixanta-cinc anys —molt discontinu i incomplet a partir del 1819— en què es descriu detalladament el conflicte amb la França revolucionària i que el converteix en un document d'un valor extraordinari per a la recerca sobre el període; a més, posa llum a un conflicte relativament poc estudiat i que es pot considerar el primer enfrontament del segle XIX des del punt de vista ideològic i militar. Com veurà el lector a continuació, la Seu d'Urgell s'erigí en un important centre logístic d'aprovisionament i de concentració i desplegament de forces militars; alhora, formava part tant de la rereguarda com de la mateixa línia del front fins al punt de ser ocupada per l'exèrcit francès. Poques vegades l'historiador, i el lector en general, troba un testimoni tan excepcionalment vivencial com aquest document.

D'altra banda, el *Llibre de Notes* es fa ressò dels efectes d'uns canvis mediambientals extraordinaris que s'inicien a finals del segle XVIII i que s'acaben immediatament abans del Trienni Constitucional (1820-1823): alteracions del clima en forma de sequeres severes i pluges torrencials alternades amb episodis de fred extemporanis; són el producte d'un seguit de crisis volcàniques d'efectes globals i devastadors que comencen l'any 1783 amb l'erupció del volcà Laki, a Islàndia —responsable de la crisi agrària i social que propicià la Revolució Francesa—,

i que finalitzaren l'any 1815 amb l'explosió del Tambora, a Indonèsia, els efectes de la qual seran patents fins ben entrat l'any 1818. Així, durant la guerra en qüestió, hi va haver fam, carestia i malalties, que trobaven la constatació en rogatives i altres expressions litúrgiques i de pietat popular.

Es tracta, per tant, d'un testimoni viu narrat en primera persona per uns escrivans municipals des d'una perspectiva local en el marc d'una petita ciutat del Pirineu que se situa en l'epicentre de forces irresistibles d'un abast global en un procés constant de retroalimentació, sense entrar en consideracions deterministes: la dislocació factual de l'Antic Règim, d'una banda, i una crisi climàtica, puntual, però d'escala universal, de l'altra.

Des d'un punt de vista arxivístic, aquest document permet posar en context múltiples i diverses fonts coetànies a la seva elaboració i conservades tant en arxius civils com eclesiàstics. Així mateix, possibilita la recuperació d'altres de desaparegudes o encara no identificades. I, finalment, aporta una preuada informació a l'abast exclusivament del narrador. En definitiva, trasllada al plànol de la vivència una amalgama de testimonis parcialment presents en els acords municipals i capitulars com les sèries de correspondència, la comptabilitat, l'administració de justícia, les consuetes i altres llibres litúrgics, els diaris d'operacions militars, els bans i edictes o, fins i tot, el paper cada vegada més omnipresent de la premsa escrita.

Per acabar, voldria destacar l'interès en la divulgació històrica de l'editorial Anem, responsable de la publicació, així com, molt especialment, l'acurada edició del text a càrrec de Lluís Obiols Perearnau, arxiver municipal de la Seu d'Urgell, tant pel que fa a la transcripció i a la contextualització del document, com a l'elaboració d'uns exhaustius índexs onomàstics i toponímics. També, i en paral·lel, cal felicitar el complet estudi històric efectuat per Josep Albert Planes Ball. Ambdues aportacions, en definitiva, són decisives per guiar el lector a través d'un veritable viatge immersiu en el temps de la Guerra Gran.

JULIO QUÍLEZ MATA

Director de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell

La Guerra Gran al Pirineu

La Guerra Gran (1793-1795) és un episodi històric que, tradicionalment, ha merescut poca atenció dels historiadors catalans, d'antuvi predisposats a focalitzar l'interès en la Guerra de Successió, que representà la fi de l'estat català i la instauració de la monarquia borbònica, i la Guerra del Francès, que significà el primer pas per al desmantellament definitiu de les estructures de l'Antic Règim. De fet, a casa nostra les escadusseres referències a la Guerra Gran, esdeveniment situat de ple en el llindar de la contemporaneïtat, havien servit de motiu per nodrir i reforçar determinades lectures polítiques, sempre partidistes i amanides amb el recurs dels tòpics corresponents, tant des de posicions progressistes, reaccionàries o merament regionalistes.

Maria Betlem Castellà ha sintetitzat molt bé aquesta manca d'interès general pels fets esdevinguts a partir de 1714, quan, als ulls de la novella historiografia catalana del Vuit-cents, era difícil sotraure's de la imatge d'una Catalunya vençuda que apareixia, sota la fèrula de la nova dinastia dels Borbó, condemnada a la irrellevància política i, de retop, a la renúncia del seu caràcter combatiu. Com se sap, els historiadors de la Renaixença van preferir emmirallar-se en les gestes de l'edat mitjana amb una clara intencionalitat política, perquè hom contraposava la plenitud nacional catalana, assolida durant els segles heroics medievals, al règim centralista i uniformitzador imposat per la Nova Planta. Com si poguéssim parlar, a priori, d'èpoques *positives* i d'èpoques *negatives* en la història. Des d'aquesta òptica, la Guerra Gran hauria representat el primer despertar de Catalunya després de la fatídica data de 1714, és a dir, la llavor de la qual germinaria, en el decurs dels anys, el catalanisme que impregnaria la vida cultural —i també de forma incipient les manifestacions polítiques— del nostre país al llarg del segle XIX. En aquest sentit, els historiadors catalans del Vuit-cents (Víctor Balaguer, Antoni Bofarull, Antoni Aulèstia)

copsaren que les discrepàncies i les desconfiances entre el llevant i el ponent peninsular ja foren presents durant el conflicte armat entre la França republicana i la monarquia borbònica; sobretot entorn a la creació de la Junta i dels sometents, així com també apreciaren que part dels problemes econòmics de Catalunya tenien el seu fonament en la Pau de Basilea, que havia possibilitat, amb l'enemistat amb Anglaterra, la pèrdua del mercat colonial.¹

Ja entrats al segle xx, l'obra d'Ángel Ossorio y Gallardo —esdevinguda tota una referència clàssica— domina el panorama historiogràfic català ben bé fins a la dècada dels anys noranta.² A diferència dels homes de la Renaixença, la Guerra Gran no és presentada ara com l'oportunitat excepcional que afavoreix l'emergència de determinats particularismes i trets diferencials de Catalunya respecte a Espanya. Tot al contrari: l'esforç bèl·lic català troba la justificació, precisament, actuant en consonància amb els ideals generals compartits arreu d'Espanya, concretats en la defensa del tron i de la religió, de forma que hom pot parlar pròpiament d'una perfecta simbiosi entre els interessos del Principat i els espanyols.³

Durant els anys trenta, abans de l'esclat de la darrera guerra civil espanyola, la guerra contra la Convenció francesa també va atreure l'atenció d'un dels historiadors catalans més importants del segle xx, el barceloní Ferran Soldevila, recordat més aviat per haver centrat la majoria dels estudis en la història medieval catalana. Pertanyent a una tradició historiogràfica d'història política de caràcter liberal i una metodologia positivista i erudita, aquest historiador va veure en el procés revolucionari francès l'oportunitat de recuperar la llibertat perduda si la població catalana hagués optat majoritàriament per fer costat a aquesta via, assenyalada, si fa no fa, com el camí correcte de la història.

Un cop superada la llarga postguerra, la historiografia catalana en general es va beneficiar del fecund llegat de Jaume Vicens i Vives, concretat en la voluntat de superar els vells i simples esquematismes polítics per abordar l'anàlisi, més rica i complexa, de les estructures

1. Castellà, M., «La Guerra Gran a l'abric de la historiografia catalana», a: *Manuscrits*, 18 (2000), p. 199-217 (p. 204).

2. Ossorio, Á., *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República Francesa (1793-1795)*, Madrid, Oliva Impresor, 1913.

3. Castellà, M., «La Guerra Gran...», *op. cit.*, p. 205.

socials i econòmiques a l'hora de fer intel·ligibles els esdeveniments històrics. El reviscolament dels estudis centrats en la història contemporània, però, no es podia deslligar pas del mateix context històric, marcat per una creixent contestació política i social a la dictadura franquista. Així, a casa nostra, s'entén l'allau d'estudis fets sobre la naturalesa de la revolució liberal i el desenvolupament del moviment obrer. Tot i que, des de l'entorn local i comarcal, no hi mancaren aportacions significatives, la Guerra Gran, a escala global, continuava situant-se encara en els llimbs de la marginalitat acadèmica.

Hem d'esperar fins a la dècada dels noranta per veure com aquest episodi històric adquiria una importància específica, una nova entitat, a través de les contribucions cabdals de Jean-René Aymes i de Lluís Roura i Aulinas.⁴ El mèrit d'aquests historiadors rau, precisament, en el fet que han sabut contextualitzar aquest fenomen —a partir d'una sistematització acurada de la bibliografia precedent i la recerca exhaustiva en una gran diversitat de fonts documentals— dins la complexa teranyina de les relacions polítiques internacionals del moment, en una fase crucial de la història europea que ve marcada per la rivalitat entre França i Anglaterra i el declivi de l'Antic Règim en la seva etapa final.

I. LA CIUTAT I EL MEDI HUMÀ I ECONÒMIC

La ciutat de la Seu d'Urgell es troba assentada al costat de l'aiguabarreig dels rius Segre i Valira, al bell mig de la conca o depressió que defineix pròpiament la plana de la Seu. De bell antuvi, els cursos fluvials esmentats han vertebrat les comunicacions i els intercanvis comercials amb les comarques veïnes i el Principat d'Andorra. El Segre és la principal artèria fluvial que travessa el terme de la ciutat i, per extensió, tot el territori urgel·lità. El riu discorre encaixat a través de l'estret congost del Baridà i entra a fertilitzar la rica planúria urgel·litana, una rèplica menys estesa de la seva conca germana de la Cerdanya, on ja entra en contacte amb la Seu d'Urgell, situada a uns 700 metres d'altitud. A la sortida de la ciutat, el Segre rep les aigües de la Valira, com

4. Aymes, J.-R., *La guerra de España contra la Revolución Francesa (1793-1795)*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1991; i Roura, L., *Guerra Gran a la ratlla de França. Catalunya dins la guerra contra la Revolució Francesa, 1793-1795*, Barcelona, Curial, 1993.

ja s'ha comentat, mentre el seu trajecte se cenyeix, en entrar a la veïna vila de Castelliutat, als peus de l'antic castell.

Tota la vall urgel·litana sembla un prodigi de la naturalesa. Observem que des d'Alàs, per la banda llevantina, s'eixampla ufanosament fins a arribar al Pla de Sant Tirs, a uns nou quilòmetres de la Seu d'Urgell; a poca distància de la vila d'Organyà, però, es desvela en el Segre una volença o tirada, força convulsiva, vers els accentuats vessants subpirinencs quan el riu topa bruscamment amb la serra de Boumort i travessa un terreny calcari, trencat i abrupte, pel qual s'obre pas amb dificultat tot formant profunds i estrets talls (congostos de Trespunts i d'Oliana) fins a arribar a la vila d'Oliana.

Per contra, la bucòlica i acollidora imatge de la plana de l'Urgellet s'ha vist periòdicament violentada per les fortes avingudes del riu. Efectivament, hom era conscient que tanta generositat havia de ser treballada amb molta perseverança. D'aquí ens expliquem que l'entorn immediat de la ciutat —el paisatge humà que s'estenia tot just fora de les muralles— estigués subdividit en una miriada d'horts i camps cultivats, tots solcats per un ventall de sèquies o canals. Hom hi advertia de seguida una sensació de familiaritat amb el món rural. Al llarg de les dites sèquies i de les ribes del Segre i la Valira es desplegava una naturalesa fèrtil, un petit paradís agrícola, però alhora hom sabia perfectament que la plana de l'Urgellet era una mare tan proveïdora com exigent. De fet, en la trajectòria històrica de la Seu d'Urgell apareix, com una nota constant, la lluita de la població contra les contínues irregularitats del Segre, preocupacions concentrades, sovint, en les reparacions del vetust pont de fusta de la Palanca.⁵ Les sobtades crescudes dels cabals fluvials, una amenaça constant que va sorprendre el mateix viatger Francisco de Zamora quan va visitar la comarca, penjaven com una espasa de Dàmocles sobre la població i podien tenir efectes devastadors en malmetre els sembrats i destruir els camins.⁶ Els terribles aiguats de novembre de 1772, per exemple,

5. El pont de la Palanca permetia l'accés al nucli urbà per la banda llevantina. D'antuvi, era considerat un punt d'entrada vital tant per a la ciutat com per a les poblacions comarcanes, sobretot per la necessitat imperiosa d'accedir al mercat i les fires.

6. Certament, el camp urgel·lità era ben lluny d'oferir una imatge idíl·lica de prosperitat perquè hom pagava una forta penyora per les inundacions provocades pel sobtat augment del cabal dels rius. El viatger il·lustrat Francisco de Zamora, per exemple, observà a la mateixa plana de la Seu *«el viaje que hacen los ríos Segre y*

arribaren fins al camí de Sota Palau i van amenaçar seriosament el perímetre emmurallat.⁷

La plana o ribera de la Seu fou des de l'antiguitat un territori intensament antropitzat que, gràcies a les potencialitats agrícoles i ramaderes, ha facilitat una estabilitat de l'hàbitat en el decurs dels segles. D'antuvi, la proverbial riquesa agrària de l'Urgellet ha estat motiu d'admiració i, per tant, lloada a través dels testimonis coetanis. Així, hom exalçava la fertilitat dels seus camps, «*particularmente en trigo, pues rinde cada fanega más de ciento, asimismo produce frutas, vino, almendras, hortaliza, gran cría de ganado, caza y pesca, sus ríos*».⁸ De fet, sobre les argiles groguenques i vermelloses d'un antic llac miocènic, que cobreixen avui l'Urgellet, han progressat els camps de cereals i de farratges, les hortes i, fins i tot, les plantacions de pereres i pomeres. La imatge d'aquesta prosperitat agrícola, que defineix amb propietat un tret essencial del paisatge humà urgellit, ha arribat fins als nostres dies, ja que

gràcies al regadiu i a les bardisses verdes que voregen els camps, el paisatge adquireix un aire de frescor i ufanor que no correspon gaire a la sequedat del clima mediterrani, la influència del qual revelen les vinyes i els oliverars i els bosquets d'alzines que es reparteixen pels flancs assolats de la depressió.⁹

Valira, [...], y se notan desde aquella altura [Castellciutat] las variaciones de madre que han tenido uno y otro, y especialmente el Segre, advirtiéndose desde aquella eminencia el peligro en que se halla la ciudad de ser inundada por estos ríos. De Zamora, F., *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, Curial (edició a cura de Ramon Boixareu), 1973, p. 156-157.

7. Els testimonis afirmen que «la campanya era tot inundada, que pareixia lo mar». D'acord amb la mentalitat fatalista que impregnava la societat tradicional, donada l'estreta dependència del temps i la profunda creença religiosa segons la qual els esdeveniments venien marcats pels designis de la providència divina, hom atribuï tal malvestat a un càstig del Senyor. Pel que es veu, l'impacte de les inundacions fou tan colpidor que esperonà el govern municipal a iniciar gestions per emprendre la canalització del riu Segre. Villaró, A.; Gispert, J., *La ciutat i el riu. La Seu i el Segre, dels miracles als canals*, la Seu d'Urgell, Ajuntament de la Seu d'Urgell : Caixa de Catalunya, 1992, p. 29.

8. Espinalt, B., *Atlante español, ó Descripción General Geográfica, Cronológica é Histórica de España, por Reynos y Provincias: de sus Ciudades, Villas y Lugares más famosos: de su Población, Ríos, Montes, &c*, tom VII, Madrid, Imprenta de Hilario Santos Alonso, 1783, p. 237.

9. Solé, L., *El Pirineu. El medi i l'home*, Tremp, Garsineu Edicions, 2004, p. 339.

La conca de l'Urgellet se'ns mostra al llarg de tota l'extensió pirinenca, doncs, com un espai privilegiat per al conreu intensiu, element que ha tingut la força suficient per generar possibilitats d'intercanvis que han trencat els motlles autàrquics de l'agricultura tradicional.

Els orígens de la ciutat, com a realitat històrica, es mostren imprecisos en la nebulositat del temps a causa de la mancança de testimonis escrits més enllà de l'època medieval. Hem d'arribar al segle VI, en plena època visigòtica, per trobar notícies escrites de la ciutat, seu aleshores d'una primerenca diòcesi que comptà amb un prelat il·lustre, Just, venerat després com a sant. És precisament a partir d'aquest moment que «ja trobem la característica essencial de la ciutat medieval i que li donarà nom: la seu episcopal».¹⁰ Tanmateix, és perfectament plausible pensar que, davant el buit de poder originat per la desfeta de l'estat romà al segle V, «l'Església d'Urgell existia abans de Sant Just, i que seria precisament la seva estructura de poder el que la deuria dur a tenir relacions amb les autoritats godes».¹¹ Aquest fet ens mena a reconèixer el llegat tardoromà en l'organització eclesiàstica hispanogoda com un dels elements cabdals de la configuració històrica de la comarca urgell-litana, perfectament recognoscible, ja des d'aleshores, com a entitat territorial. A les acaballes del segle VIII hom assistí al naixement del Vicus Urgelli, el nucli primitiu urbà, lloc on el nou bisbe feu bastir la primera catedral de Santa Maria.

La ciutat entra de ple en la història escrita quan, després de patir els embats de les ràtzies sarraïnes, va rebre del rei franc Carles el Calb privilegis importants i va esdevenir residència dels comtes d'Urgell. De fet, en l'acta de dotació de la catedral, on figura la cessió del terç del teloni dels mercats de tota la diòcesi, hi trobem alhora altres concessions del rei franc, com l'impost sobre els marxants de pas i sobre les transaccions.¹² En el decurs del temps, el dinamisme de les

10. *Gran geografia comarcal de Catalunya*, vol. 16 (Alt Urgell, Vall d'Aran i Andorra), Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984, p. 66.

11. Gasch, S.; Grau, M.; Gallart, A., *L'Alt Urgell. Una visió de conjunt*, vol. III, la Seu d'Urgell, 2010, p. 39.

12. Batlle, C., *Fires i mercats. Factors de dinamisme econòmic i centres de sociabilitat (segles XI a XV)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2004, p. 9-10. En aquest sentit, el precepte de Carles el Calb, que atorgava el terç del teloni en benefici del bisbe d'Urgell (19 de novembre de 860), representa la concessió més antiga de Catalunya. La resta de l'impost anava a parar a mans de l'autoritat civil, el comte d'Urgell.

transaccions comercials reforçà la centralitat territorial de la ciutat en afavorir-hi l'establiment d'una fira, ja existent l'any 1048, que constava de dues reunions complementàries, la segona de les quals solia rebre el nom de *retorn* o *tornafira*.¹³

En els segles x-xi la Seu d'Urgell va viure la màxima esplendor en esdevenir un important focus d'irradiació cultural i centre comercial, alhora que assistia al disseny de la primigènia estructura urbana que li donava personalitat, amb el desenvolupament d'un conjunt monumental notable que tenia com a centre la catedral, l'element aglutinador del creixement urbà. El creixement de la Seu d'Urgell s'ha de relacionar amb el renaixement urbà que s'observa a tota l'Europa occidental, després del llarg període marcat per la ruralització de l'economia d'ençà de la desaparició de l'imperi romà. La consolidació de l'embranchida repobladora a través de l'anomenada Reconquesta, més enllà de la línia del Llobregat-Cardener i el Segre Mitjà, a partir del segle XII, feu empal·lidir la rellevància política i econòmica que d'antuvi havia assolit en els destins del país el territori urgellità, progressivament bandejat a posicions perifèriques, si bé els seus precedents històrics havien fet que estigués cohesionat de forma administrativa i econòmica.

A les darreries de l'edat mitjana, la ciutat apareix com una de les principals taules fiscals del Principat, en aquest cas respecte al trànsit de les mercaderies per la Vall d'Andorra o el vescomtat de Castellbò, segons consta en l'anomenat *Llibre dels Quatre Senyals*, la recopilació de les disposicions fetes entre 1413 i 1455 relatives a la Diputació del General o Generalitat.¹⁴

Nogensmenys, en la segona meitat del segle XVIII hom ja hi no percep una pretesa aurèola de grandesa, aquelles traces «*heroiques*» o «*èpiques*» que hom veia reflectides en l'època medieval i, per tant, motiu recurrent per endegar certa mitificació del passat.¹⁵ La ciutat

13. *Ibidem*, p. 20-23.

14. Dantí, J. (coord.); Serra, E.; Gual, V.; Alcoberro, A.; Font, J., *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2005, p. 66-68.

15. Amb la voluntat de glossar les excel·lències de la seva ciutat, el prevere Joan Corts destacava com les antigues fortaliseses «*evocan el recuerdo de un mágico y maravilloso mundo de gestas legendarias, de visiones románticas, de épicas aventuras, de hechos históricos y arcaicas tradiciones que palpitan aún en el vasto recinto de sus*

conservava part del tremp senyorial i la rellevància estratègica, però havia perdut pes relatiu, des del punt de vista demogràfic i econòmic, dins la Catalunya del Set-cents, de forma que «*es hoy la Ciudad de Urgel Pueblo mediano, compuesto entre Eclesiásticos y seglares de unos ochocientos vecinos*».¹⁶

Aquest doble decaïment és inseparable de la pèrdua de posicions de la indústria tradicional local davant els canvis generals que experimentava l'economia catalana al llarg del segle XVIII en la doble especialització, agrària i industrial. La crisi de l'antiga indústria manufacturera, fonamentada en la draperia llanera, es va produir en el context de la transició cap a la moderna indústria cotonera, regida per normes de funcionament capitalistes que incloïen la formació d'amplis radis comercials. L'Alt Urgell, com la resta de les comarques occidentals de muntanya, no s'incorporà plenament a la manufactura capitalista i restà dominat pel caràcter força localitzat, domèstic, de la indústria artesanal, molt limitadament especialitzada i abocada gairebé a l'autoconsum.¹⁷ En darrera instància, la vigorosa transformació econòmica del país explica per què algunes comarques, com la nostra, es van mantenir alienes a la «vocació industrial» descrita per Pierre Vilar, tot i que el canvi econòmic havia esperonat, al seu torn, la colonització

mugrientos muros milenarios, y destacan como una hermosa y policromada viñeta medieval sobre el infolio azul de los ríos Segre y Valira, que con la clara voz de sus cristalinas aguas, [...], van cantando con su ininterrumpido murmullo, [...], la epopeya todavía inédita que flota en su ambiente, que le tejieron de consuno, entrelazando sus hebras de oro y plata, la Historia y la Leyenda, con el recuerdo de tantos héroes anónimos». Corts, J., *Historia de la Seo de Urgel*, Barcelona, Editorial Vicente Ferrer, 1953, p. 50.

16. Espinalt, B., *Atlante español...*, op. cit., tom VII, p. 230.

17. Pierre Vilar apunta l'escàs ressò que la vocació industrial tingué a les valls pirinenques occidentals de Catalunya. La raó no obeeiria només a unes comunicacions precàries o deficientes, sinó també al fet que les condicions climàtiques —una insolació més forta i menys pluviositat— hi van afavorir, com és el cas de l'Urgellet, la viabilitat de l'explotació econòmica de la vinya i l'olivera. Vilar, P., *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, vol. I, Barcelona, Edicions 62, 1986, p. 392. Per la seva part, Jaume Torras i Montserrat Duran afirmen que no s'hi pot parlar pròpiament d'un sector industrial amb prou entitat i organitzat per empreses específiques, és a dir, com un cycle productiu clarament destriable en el conjunt de l'economia rural. Torras, J.; Duran, M., «Industrias rurales en economías de montaña. La industria lanera en Cataluña en el siglo XVIII», Comunicació presentada al III Congrés d'Història Econòmica de Segòvia (1985).

agrícola de les terres de Ponent, que també es van veure beneficiades de l'increment dels intercanvis comercials. D'aquesta manera, dins el nou marc econòmic establert, s'hi anaren perfilant els trets bàsics a través dels quals la intensificació de la circulació mercantil anava oferint, alhora, creixents oportunitats a les comarques agràries per adquirir els productes de les zones que havien reeixit en l'especialització industrial; això demostrava, en definitiva, un ús més eficient dels propis recursos.¹⁸ Un exemple al·lisonador de la situació descrita el trobem perfectament documentat a Oliana, vila en la qual

se coge cáñamo y un poco de trigo. La gente se ocupa en la labranza y las mujeres en hilar cáñamo, de que se hacen algunas telas; y lo demás, hilado, se lleva a Barcelona. Antes había muchos pelaires, contándose 100 a final del siglo pasado; y en el día no hay ni uno. Se atribuye esta decadencia a haberse regado el término, por lo cual se dedicaron a la labranza. Hay un curtidor.¹⁹

Tenint en compte tot el que s'ha apuntat fins ara, la Seu d'Urgell és vista, dins el mosaic català del Set-cents, com

el clar exponent d'una població preindustrial, netament diferenciada de poblacions com Berga i Igualada, on els paraires i fabricants de draps de llana —i més tard els cotoners— eren hegemònics, o de Mataró, Vilanova i Reus, on el comerç, associat a l'agricultura, era el motor econòmic indiscutible.²⁰

Com a capital comarcal, la ciutat destacava per un seguit d'activitats que podem vincular als *serveis*, donada la presència significativa de metges, apotecaris, advocats i botiguers. Evidentment, la importància d'aquestes activitats ens ve confirmada a través de l'anàlisi de l'estructura social de la població. Així, l'observació dels cadastres de 1726, 1748 i 1780, sobre la base dels cinquanta primers contribuents, palesa una gran estabilitat dels diversos grups socials durant tot el segle XVIII, així com el predomini dels sectors privilegiats —noblesa

18. Torras, J., «Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII», *Revista de Historia Económica*, 3 (1984), p. 113-127.

19. De Zamora, F., *Diario de los viajes...*, *op. cit.*, p. 150.

20. Torras, J. M., «Un municipi català entre la Guerra de Successió i la invasió aliada de 1719. Estructura social i grups dirigents a la Seu d'Urgell», a: *Recerques. Història, economia i cultura*, 9 (1979), p. 29-56 (p. 30).

i gaudidors de privilegi militar (burgesos honrats i doctors en dret i medicina)—, els quals representen en els tres cadastres esmentats més del 30% del total. Si afegim a aquest darrer grup el seu complement professional, integrat per notaris, escrivans, apotecaris, cirurgians i petits comerciants, la imatge descrita de la ciutat com a centre de serveis queda perfectament reflectida.²¹

El contraban havia tingut de primer moment un pes força notable en les economies locals abans de la plena consolidació del sistema ferroviari, en què ja trobem dominats els intercanvis *perifèrics*, a causa de les paradoxes geogràfiques que imposaven les línies frontereres. A Organyà, una zona tradicional de pas de contrabandistes, hom destaca alhora l'explotació forestal, impulsada per la gran demanda privada (sobretot l'edificació) i estatal (centrada en la construcció naval); tanmateix, aquesta activitat ha degenerat en tals abusives, sense control, que han acabat reduint considerablement la superfície boscana:

*el principal comercio de este pueblo es el tráfico y acarreo de madera por el río Segre, así para la Marina como para particulares. Hace pocos años que se cortaba en las inmediaciones del pueblo, y en el día dista ya cinco horas por camino derecho, y las montañas inmediatas están ya peladas; y a lo que se ve, sin esperanza de remedio. [...]. Los que trafican en esto se dividen en dos ramos: el uno es el corte por cuenta del Rey, y el otro de compañía de particulares que hacen este comercio. El Rey tiene aquí un encargado que cuida del corte y laboración de maderas y su conducción, a su tiempo, por el río Segre, a cuyo embarcadero se traen por caminos que el Rey ha abierto por parajes que parecen intransitables, en galeras que, si conforme han de bajar hubieran de subir, no habría animales que las tirasen.*²²

Francisco de Zamora també denuncià aquesta mateixa depredació forestal en observar altres indrets de la comarca. De fet, en sortir de la Seu d'Urgell anotà, corprès, que els camins que menaven a la vila de Castellbò «*están absolutamente intransitables a causa de las grandes inundaciones causadas por la falta de bosques*». La greu desforestació d'aquest paratge il·lustra perfectament el seguit de les conseqüències negatives que se'n derivaven per a l'ordre ambiental, econòmic i, fins i tot, poblacional:

21. *Ibidem*, p. 31-32.

22. De Zamora, F., *Diario de los viajes...*, *op. cit.*, p. 154.

*Todos los montes de este valle están ya sin árboles, a excepción de algunas carrascas, en cortísimo número, que pertenecen a particulares. Esta falta de montes no sólo ha traído la disminución del ganado cabrío, sino que, quitado este apoyo a la poca tierra que tienen estas elevadísimas montañas, y aún removida esta para sembrar trigo, a la primera agua baja toda a las rieras y ríos, levantando las madres y causando los estragos que son notorios. De modo que por esta causa se advierten de pocos años a esta parte la formación de nuevos arroyos. Y como Castellbó está situado a la margen de la riera que da salida a todas estas vertientes, y aun siendo ella estrecha, acaba de experimentar una inundación que ha arruinado sus calles y casas, y amenaza la total ruina de esta antiquísima población, tan celebrada antes por sus tintes y ropas de lana, de que aún quedan nombres en algunas casas del pueblo, sin que en el día haya otra señal.*²³

El llogarret de Fígols sorprèn per la poca entitat poblacional (unes dotze cases), «y sin embargo de su corto número, dan continuamente que hacer por sus excesos en el contrabando y otros delitos. Son muy nadadores».²⁴ A la Seu d'Urgell, el nostre visitant té una bona oportunitat, a través de testimonis directes, de fer-se una idea clara sobre l'esllanguiment que viu l'activitat industrial, motiu que explicaria l'empobriment de la comarca i, fins i tot, l'aparició de delictes contra la propietat, així com de cert auge del contraban:

*La mañana de este día [21 de setembre de 1787] recibí visitas de los canónigos y otras personas de condecoración del pueblo, que generalmente convinieron en la necesidad y miseria de la gente de este pueblo, nacida de la falta de fábricas que den ocupación a la gente pobre, especialmente en los días de invierno que, por la crudeza y continuación de temporales, no pueden trabajar. También convinieron en los excesos y robos de frutos que aquí se cometen, nacidos de falta de justicia, por haber sólo un baile que nombra el Obispo; y como hijo del pueblo, no se atreve a hacer justicia. Convendrá haya un Alcalde mayor, y sería motivo de disminuirse los contrabandistas.*²⁵

23. *Ibidem*, p. 171. En general, la fusta més utilitzada en els contractes dels mestres d'obres era la del pi de melis pirinenc. Vilar, P., *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, op. cit., vol. I, p. 359.

24. De Zamora, F., *Diario de los viajes...*, op. cit., p. 154.

25. *Ibidem*, p. 155-156.